

**ስርዓታት ኢትዮጵያ ኣብ ኤርትራ
ብምክንያት ዝኸሪ 50 ዓመት - ህልቂት ኣስመራ
(2ይ ክፋል)**

ግፍዒታት ገዛእቲ ኢትዮጵያ ኣብ እዋን ብረታዊ ቃልሲ

ኣብ መፋርቕ 20 ክፍለ-ዘመን፡ ሃገራት ኣፍሪቃ ካብ መግዛእቲ ኣብ ዝላቕቓሉ ዝነበራ መድረኽ፡ ንጂኦ-ፖለቲካዊ ረብሓታት ኣመሪካን መሓዙታን ተባሂሉ፡ እታ ግዝኣት ጣልያን ዝነበረት ከም ውጽኢቱ ዝሓሸ ቁጠባዊን ባህላዊን ዕብዮት ዝነበራ ኤርትራ፡ ብስም ፈደረሽን ምስታ ብብዙሕ መዳያት ካብኣ ዝደሓረት ብንጉሳዊ ስርዓት እትመሓደር መስፍናዊት ኢትዮጵያ ክትቀረንዩ ተፈሪዱዋ።

ፈደረሽን፡ ጠለብ ህዝቢ ኤርትራ ኣይነበረን። ድሌት ዝበዝሕ ህዝቢ ኤርትራ ናጽነት እዩ ዝነበረ። “ኤርትራ እጀታይ” ክብል ናብ ሕቡራት ሃገራት ጠለብ ዘቕረበ ሃገይ ሃይለስላሴ ናይ ኢትዮጵያ እውን፡ ድሌቱ ቀጥታዊ ምጽንባር ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ ድኣ እምበር ፈደረሽን ኣይነበረን። ህዝቢ ኤርትራ ውሳኔ ፈደረሽ ድሌቱ እኳ እንተዘይነበረ፡ ህዝቢን ናይ ፖለቲካ ሓይልታቱን፡ ነቲ ውሳኔ ብምክባር፡ ዝተዋህቦም መሰል ርእሰ ምምሕዳር መሰረት ብምግባር፡ ሃገራዊ ቅዋምን ባይቶን ኣቕሩሞም፡ መንግስቲ ኤርትራ መስሪቶም፡ ንምዕዋት ዕላማታትን ውሳኔን ፈደረሽን ኪሰርሑ እዮም ተበጊሶም። ብኣንጻሩ ድማ ገዛእቲ ኢትዮጵያ ቀስ ብቕስ ውሳኔ ፈደረሽን እናጠሓሱን ውሽጣዊ ናጽነት መንግስቲ ኤርትራ እናገለጹን፡ መሰል ርእሰ ምምሕዳር ህዝቢ ኤርትራ ትርጉም ኣልቦ ብምግባር፡ ኣብ መወዳእታ ፈደረሽን ኣፍሪሶም ንኤርትራ ኣካል ግዝኣቶም ክገብርዋ ካብ ፈለማ ኣንቂዶም።

ነዚ ዕላማዚ ንምትግባር ኢትዮጵያ ካብ ቅድሚ ውሳኔ ፈደረሽን ማለት ካብቲ “ኤርትራ እጀታይ እያ” ክብል ጠለብ ዘቕረበትሉ መፋርቕ 1940ታት ጀሚራ፡ ድሌት ህዝቢ ኤርትራ ንናጽነት ብዝተፈላለዩ ፖለቲካዊ ሽርሒታት፡ ብሓይልን ምስግዳድን ክትደቕሩ ተንቀሳቂሳ። ብገንዘብን ሽመትን ተሰማዕነት ኣለዎም ዝበሃሉ ኤርትራውያን ሹመኛታት፡ መራሕቲ ሃይማኖትን ጸለውቲ ሰባትን እናስድዑት፡ ኣብ መንኻ ህዝቢ ሃይማኖታዊን ወገናዊን ግርጭታት እናሳወረት፡ ንገለ ክፋል ሕብረተሰብ ኤርትራ ብምክባብ ነቲ ካልእ ተጻይ ገይራ እናቕረበት፡ ጥምረቱ ምዝራግ፡ ኣብ መጻኢ ዕድል ሃገሩ ስሙር ርእይቶን መርገጺን ከምዘይህልዎ ምግባር

ድማ፡ ገለ ካብቲ እትኸተሎ ዝነበረት ሜላታት እዩ። እዚ ከይኣክል፡ ኣብ ውሽጢ ህዝቢ ራዕዲን ሽበራን ዝፈጥሩ ደቂ ሃገርን ተጋሩን ሸፋቱ፡ ብረት ኣዕጢቻ እናዋፈረት፡ ንደገፍቲ ናጽነት ምህዳድን ምቕንጻልን፡ ንብረቶም ምዝማትን ምግፋዕን ስርሐይ ኢላ ተሓሓዘቶ።

ኣብቲ እዋንቲ ኣብ ኤርትራ ዝነበረ ምምሕዳር ብሪጣንያ፡ ንናቱ ሕሳባት ክብል ንተግባራት ኢትዮጵያ ርእዩ ከምዘይርኣዩ ይሓልፎ ነበረ። እዚ ኩነታት'ዚ ድማ፡ ኢትዮጵያ ኣብ ውሽጣዊ ጉዳይ ህዝቢ ኤርትራ ሰፊሕ ምትእትታው ክትገብር፡ መጋበርያ ዝኾነዋ ደቂ-ሃገር ከተስድዕ፡ ከም ድላያ እትዕንድረሉ ባይታ ፈጠረላ። በዚ ከኣ፡ ኣብ እዋን ምምሕዳር ብሪጣንያ ብዙሓት ንጹሃት ሃገራውያን ኤርትራውያን ብሸፋቱ ማሕበር ኣንድነት ተቐቲሎምን ተበሳሰቢሶምን እዮም። ቅትለት ሸኽ ዓብደልቃድር ከቢረ፡ ኣዝማች በርሀ (ዳምባ ምጭ)፡ ሸውዓተ ፈተነታት ቅትለት ኣብ ልዕሊ ኣቶ ወልደኣብ ወልደማርያም ሒደት ኣብነታት ካብቲ ኣብ ልዕሊ ብዙሓት ሃገራውያን ዝፍጸም ዝነበረ ቅንጻላን ግፍዒን መንግስቲ ኢትዮጵያ እዩ።

ኣብ ግዜ ፈደረሽን፡ ብፍላይ ድሕሪ 1958፡ ኣብ ውሽጢ ኤርትራ፡ ፖለቲካዊ ምንቅስቃስ ምክያድሲ ይትረፍ፡ ካብ ኣርባዕተ ሓሙሽተ ንላዕሊ ሰባት ምእካብ እኳ ብሕጊ ተኣጊዱ ነይሩ እዩ። ከተማታት ኤርትራ ህዝቢ “ናይ እዝኒ ወይ ሲ.ኣይ.ዲ” ኢሉ ብዝጽውዖም ሃሱሳት ኢትዮጵያ ተዘሪኡን፡ ናብ ቀንዲ መሳርሒ ስርዓት ሃይለስላሰ ተቐይሩ ዝነበረ ፖሊስ ኤርትራ፡ ኣብ ልዕሊ መንእሰያት ጭካኔ ዝመልኦ ተግባራት ዝፍጽመሉ ዝነበረ እዋን ስለዝነበረ ከኣ፡ ዝኾነ ቅሉዕ ፖለቲካዊ ንጥፊታት ምክያድ፡ ኣዝዩ ኣጸጋሚ ነበረ።

ይኹንምበር ሽበራዊ ተግባራት ስርዓት ኢትዮጵያ ንህዝቢ ኤርትራ ኣየንበርከኹን። ብኣንጻሩ ህዝቢ ኤርትራ፡ ኣንጻር ገዛእቲ ኢትዮጵያ ክቃለስን ንናጽነት ዝነበሮ ባህጊ ዝያዳ ክዓርግን ኣኸኢልዎ እዩ። ብሰላማዊ ሰልፊታትን ኣድማታትን ድማ፡ ነቲ ኢትዮጵያ መንነት ህዝቢ ኤርትራ ንምጥፋእ እትፍጽሞ ዝነበረት ተግባራት ክቃወሞ ጀመረ። እቲ ዝዓበዩ ካብዚ ሰላማዊ ሰልፊታት'ዚ፡ እቲ ብማሕበር ሰራሕተኛታት ኤርትራ ዝተወደበ ብ10 መጋቢት 1958 ኣብ ኣስመራን ካልኣት ከተማታትን ሰራሕተኛታትን ተማሃሮን ዝተሳተፉዎ፡ ኣብያተ ትምህርቲን ኣብያተ ሸቕጥን ተዓጽዩ ዝወግለሉ፡ ዓሰርተታት ዜጋታት ብጥይት ዝተወቕዕሉ ሰፊሕ

ሰላማዊ ሰልፊ ነበረ። ድሕሪዚ ኣድማዚ፡ ማሕበር ሰራሕተኛታት ኤርትራ ብወግዒ ክእገድ እንከሎ፡ መራሕቲ ናይቲ ምንቅስቃስ ዝነበሩ ንኣዋርሕ ኣብ ቤት ማእሰርቲ ተዳጎኑ። በዚ ድማ እቲ ብሰላማዊን ሕጋዊን ኣገባብ ዝተበገሰ ቃልሲ ህዝቢ ኤርትራ፡ ካልእ መልክዕ ክሕዝ ግድን ኮነ።

መጽቀጥቲን መግረፍቲን ኢትዮጵያን ስልጣን ዝሓዙ መሻርኽታ ደቂ ሃገርን መሪርዎን ጸቢብዎን ዝነበረ ህዝቢ ኤርትራ ብሓፈሻ፡ ኣብ ከተማታት ዝነበር ምሁር ክፋል ሕብረተሰብ ድማ ብፍላይ፡ ኣብተን ቀዳሞት ዓመታት ተሞኩሮ ፈደራላዊ ሕብረት፡ ብኢትዮጵያ ዝፍጸም ዝነበረ ተግባራት ኩሉ፡ ናይ መወዳእታ ዕላማኡ ኤርትራዊ መንነትን ሃገራውነትን ምሕካኽ ምዃኑ ብምስትውዓል፡ ብዛዕባቲ ዝፍጸም ዝነበረ ግህሰታትን ግፍዒታትን ንኣድሕዱ ሓበሬታ እናተለወደ፡ ካብቲ ናይ ግዜ 40ታት ብዝሓሸ ክቀራረብን ናብ ሓደ ስሙር ርእይቶ ከምርሕን ጀመረ። ኣብቲ እዋንቲ ዛዕባ ዕለታዊ ዕላል ዜጋታት፡ ኢትዮጵያ እትወስዶ ዝነበረት ንውዕል ፈደረሽን ዝጥሕስ ዘይሕጋዊ ስጉምቲታት ነበረ።

ዓመተ 1960፡ እቲ ኣብ ሱዳን ብ1958 እተመሰረተ፡ ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ (ሓራካ ወይ ማሕበር ሸውዓተ) ኣብ ውሽጢ ኤርትራ ውዳበታቱ ከስፍሕ ዝጀመረሉ እዋን ነበረ። ኣብቲ ም.ሓ.ኤ. ክበጽሖ ዝኸኣለ ከተማታት ዝቐመጥ፡ ብተግባራት ኢትዮጵያ ዝተማረረ ብዙሕ መንእሰይ ከኣ፡ ኣብ ምስጢራዊ ስርዓት ም.ሓ.ኤ. ኪውደብ ጀመረ። ምንቅስቃስ ሓርነት ኤርትራ ዝያዳ ኣብ ምውዳብ ዜጋታት ኣድሂቡ እናሰርሖ እንከሎ ድማ፡ ብኤርትራውያን ተማሃሮ ካይሮ ዝተበገሰ ካልእ ምንቅስቃስ፡ ንተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ መስረተ። ተ.ሓ.ኤ. ከኣ ብ1 መስከረም 1961 ዕጥቃዊ ቃልሲ ኣበገሰ። ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ፡ ነቲ ኣብ ኤርትራውያን ዝተፈጥረ ሓያል ባህጺ ናጽነትን ኣንጻር ዓመጸት ኢትዮጵያ ናይ ምቅላስ ወኒን ናብ ሓድሽ ምዕራፍ ዘሰጋገረ ዓቢ ታሪኻዊ ፍጻመ ነበረ።

ቀዳሞት ዓመታት ብረታዊ ቃልሲ (1961-1966)

ሓደ ድሕሪ ሓደ ንኹሉ ውዕላት ፈደረሽን ግሂሳ፡ ምጽንባር ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ ክትእውጅ እትዳሎ ዝነበረት ኢትዮጵያ፡ ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ኣቃሊላ ኣይረኣየቶን። ሰበስልጣን ኢትዮጵያ፡ ኣብቲ ፈደራላዊ ሕብረት ንምፍራስ ዘካየዱዎ ዝነበሩ ጸዕርታት፡ ብቅኑዓት ሃገራውያን ተቐውሞ ይገጥሞም ስለዝነበረ፡

ብፍላይ ተማሃሮን መንገድያትን ከአ ብሰላማዊ ሰልፊታት ተቃዋሚዎችም ስለዘገገሁ፡ ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ከስዕቦ ዝኸኸል ሓደጋ ኣይጠፍኦምን። በዚ ድማ፡ ነቶም ዕጥቃዊ ቃልሲ ዘለዓዓሉ ሓደት ተቃለስቲ ብኣጋ ንምድምሳስ ብቕልጠፍ ተንቀሳቕሱ።

ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ምስተፈልጠ፡ እቲ ንስሙ መንግስቲ ኤርትራ ዝብሃል ዝነበረ (ብግብሪ ግን መጋበርያ ሃጺይ ሃይለስላሴ)፡ ነቲ ምልዕዓል ኣብ ዝሓጸረ ግዜ ክድምሰስ፡ ንፖሊስን ፊልድፎርስን ዝተባህለ ዕጡቕ ሓይሊን ኣንቀሳቕሱ። ነቲ ኣብ ባርካን ጋሽን ዝነበረ ሓይሊ ፖሊስ ከኣ፡ ካብ ኣስመራ ተወሰኺ ሓይሊ ደሪቡ ኣደልደሎ። ብመሰረት ዝተሞህቦም ትእዛዝ፡ እዞም ኣሃዱታት እዚኣቶም፡ ነቶም ካብ “ሕጊ ዝወጹ” ዝተባህሉ ተጋደልቲ ንምርካብ ለይቲን መዓልቲን ኣብ በረኻታት ኰለላ ምግባር ጀመሩ። ከም ውጽኢቲ፡ ሓይሊ ፖሊስን ፊልድፎርስን ምስቶም ውሑዳት ዕጥቃዊ ቃልሲ ዘበገሱ ተጋደልቲ፡ ኣብ ሓጺር ግዜ ተደጋጋሚ ረጽሚታት ኣካየዱ። ኣብ ርእሲ’ዚ ጽዑቕ ወተሃደራዊ ምንቅስቃስ፡ ሰበስልጣን ኢትዮጵያ ምስሊ ተጋደልቲ ናይ ምድብን ፕሮፖጋንዳ ፍሉይ ተገዳስነት ሂቦም ክሰርሕሉ ጀመሩ። ኣብ ጋዜጣታት፡ ነቶም ዕጥቃዊ ቃልሲ ዝጀመሩ ተቃለስቲ ሓርነት፡ “ካብ ሕጊ ዝወጹ፡ ኣሸበርቲ፡ ሸፋቲ” እናበሉ ጠቀንዖም። ንምንቅስቃስ ተጋደልቲ ኣመልኪታ ጋዜጣ “ዘመን” ብ26 መስከረም 1961 ዝዘርግሓቶ ቀዳማይ ዜና ከምዚ ይብል፦

“ቍጽሮም 22 ዝኾኑ ብረት ዝዓጠቑን ዘይዓጠቑን ሸፋቲ፡ ኣብ መንጎ ኣቕርደትን ኬሩን ኣብ ዝርከብ ከባቢታት ካብ ሕጊ ወጺኦም ይንቀሳቕሱ ከምዘለው፡ ካብ ምምሕዳር ፖሊስ ኤርትራ ኣብ ኣስመራ ዝረኹብናዮ ሓበሬታ ኣፍሊጡ። እዚ ጉጅለ’ዚ ካብ ሕጊ ከምዝወጸ ምስ ተፈልጠ፡ ኣብ ዝቕልጠፈ ግዜ ኣብ ትሕቲ ቍጽጽር ንምውዓል፡ ዝኣክል ሓይሊ ፖሊስ ተዋፊሩ ይከታተሎን ይሃድኖን ኣሎ። . . . እቶም ሸፋቲ ዓጢቑዎ ዘለው ብረት ግዜኡ ዝሓለፎ ናይ ቅድም ሰለዝኾነ፡ ኣሲርካ ኣብ ፍርዲ ምቕራብም ዘጸግም ከምዘይኮነ ፖሊስ ኤርትራ ኣፍሊጡ።”

ሰበስልጣን ኢትዮጵያ፡ ድሕሪ ምጅማር ብረታዊ ተጋደሎ፡ ኣብ ውሽጢ 25 መዓልታት ከምዚ ዓይነት ዜና ምፍናዎም፡ እቲ ምንቅስቃስ ዝፈጠረሎም ከቢድ ስግኣት’ዩ ዘመልክት። ‘ኣበይ ከይበጽሕ’ ኢሎም እንተዝንዕቅዎ ነይሮም፡

ዘይምዝራብ ምምረጽ። ዕላማ ናይቲ ዜና፡ ነቲ ምንቅስቃስ፡ ሽፍትነትን ዘይረብሕን ብቐሊሉ ኣብ ትሕቲ ቁጽጽር ክኣቲ ዝኸለልን ገይሮም ብምቕራብ፡ ህዝቢ ናይቲ ከባቢ ምስቶም ንሃገራዊ ናጽነት ዝተላዕሉ ተጋደልቲ ከይተሓባበር ንምፍርርሑ፡ ኣብ ከተማታት ዝነበር ህዝቢ'ውን ብዛዕባ ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ወረ በጺሕዎ ክኸውን ከምዝኸለል ብምግማት፡ ሓደገኛ ጽልዋኡ ንምዕጋት፡ ኣቐዲምካ ነቲ ምንቅስቃስ ምክሸማሽ እዩ ነይሩ ዕላማ ናይቲ ዜና።

ቀዳሞት ኤርትራውያን ተቃለስቲ ንሓርነት

ኣብቲ ፈለማ መድረኽ ብረታዊ ቃልሲ፡ እቶም ብቐጽሪ ውሑዳት ዝነበሩ ተጋደልቲ ነቐጣታት ፖሊስን ዝተፈላለዩ ዒላማታት ጸላኢን ከጥቅዑ ይፍትኑ ምንባሮም፡ ሓይሊ ፖሊስ ብወገኑ፡ ነዞም ጀመርቲ ሰውራ ኣብ ዝሓጸረ ጊዜ ንምጽናቶም ብኸሉ ማእዘናት ዘካይዱ ዝነበረ ተኸታታሊ ሃድናትን ጽዑቕ ንጥፊታትን ዝገልጽ ሓበሬታታት ኣብታ መንግስታዊት ጋዜጣ “ዘመን” ሰፊሩ ይርከብ።

ኣብቲ መጀመርያ ኣዋርሕ ብረታዊ ቃልሲ ቁጽሪ ተጋደልቲ ሒደት'ዩ ነይሩ። ክሳብ ሚያዝያ 1962 ኣብ ዝነበረ ሸሞንተ ኣዋርሕ ድማ ፖሊስ ምስ ተጋደልቲ ሓሙሽተ ግጥማት ኣካየዱ። ነዚ ሓቂዚ ኣዛዚ ፖሊስ ኣውራጃ ባርካ ዝነበረ ሚጀር ኅይትኦም ገብረዝጊ ብ፱ ሚያዝያ 1962 ኣብ ሃይኮታ ንህዝቢ ኣብ ዝገበሮ ኣኼባ ዝተዛረቦ ቃላት የረጋግጹ።

“አብዚ ዚሓለፈ ሸሞንተ አዋርሕ ማለት ሓምድ (ሓምድ እድሪስ ዓዋተ) ናብ ሸፍትነት ዓለም ካብ ዝምለስ ሓሙሽተ ውግኣት ተኻይዱ። 15 ካብቶም ሸፋቱ ድሮ ቀቲልናን ማሪኸናን አሎና።”

በቲ ሓይሊ ፖሊስ ኣብ ፈለማ ምውላዕ ዕጥቃዊ ቃልሲ ዘካየዱ ዳህሳስን ወፍሪታትን፣ ነቶም ውሑዳት ተጋደልቲ ከጥፍእዎም ብዘይምኸአሎም ዝተሰናበዱ ሰበሰልጣን ኢትዮጵያ፣ ነቲ ባይቶ ኤርትራ አቕዲሙ ዘውጽኦ፣ ፖሊስ ንዝኾነ ብጸጥታዊ ጉዳያት ዝጠርጠር ሰብ ብቐጥታ ክኣስር ዘፍቅድ አዋጅ ቁጽሪ 1/55 ንምትግባር፣ ኣብ ዝተፈላለዩ ከባቢታት ባርካ እናተንቀሳቐሱ ኣኼባታት ናይ ህዝቢ ከካይዱ ተራእዮ። ኣብ ሚያዝያ 1962 ኣዛዚ ፖሊስ ኣውራጃ ባርካ ሚጀር ጎትይኦም ገብረዝጊ ኣብ ሃይኮታ፣ ባረንቱን ኬሩን ካልእ ቦታታትን ኣብ ዘካየዱ ሓሙሽተ ኣኼባታት ከምዚ በለ፦

“መብዛሕትኹም ናይዞም ሸፋቱ ምድንጋር ትኣምንዎ አለኹም። ብዙሕ ግዜ ናይ ሸፋቱ ምንቅስቃስ እናፈለጥኩም ንፖሊስ ኣይሓበርኩምን። ኩሉኹም ከም እትፈልጥዎ ፓርላማ ኤርትራ ዘጽደቐ ንጸጥታዊ ጉዳይ ዝምልከት አዋጅ ቁ 1/55 አሎ። ብመሰረት እዚ አዋጅኹ፣ ፖሊስ ንዝኾነ ብጸጥታዊ ጉዳይ ዚጥርጠር ሰብ ክኣስር ስልጣን አለዎ። ኣብዚ ዝሓለፈ ሸሞንተ አዋርሕ፣ እዚ አዋጅኹ ኣብ ስድራቤት ናይቶም ሸፋቱ ጥራይ እዩ ኣብ ግብሪ ክውዕል ጸኒሑ። ካብ ሕጂ ንደሓር ግን ዝኾነ ሰብ ብዛዕባ ምንቅስቃስ ሸፋቱ ሓበሬታ ምስ ዝሓበእ ወይ ሓገዝ ምስ ዝገብረሎም ብመሰረት እዚ አዋጅኹ ሰገምቲ ክውሰደሉ ምጻኑ ክትፈልጡ አጠንቅቐኩም አለኹ። ብተወሳኺ፣ መንግስቲ ንኣሸቱ ዓዲታት ኣብተን ዓበይቲ ዓዲታት ክጥርንፈን ወሲኑ አሎ። ካብ ሕጂ ንደሓር ጸጥታዊ ርግኣት ክሳብ ዝረጋጋጽ ብመሰረት አዋጅ ቁ.1/55 ክንሰርሕ ኢና።”